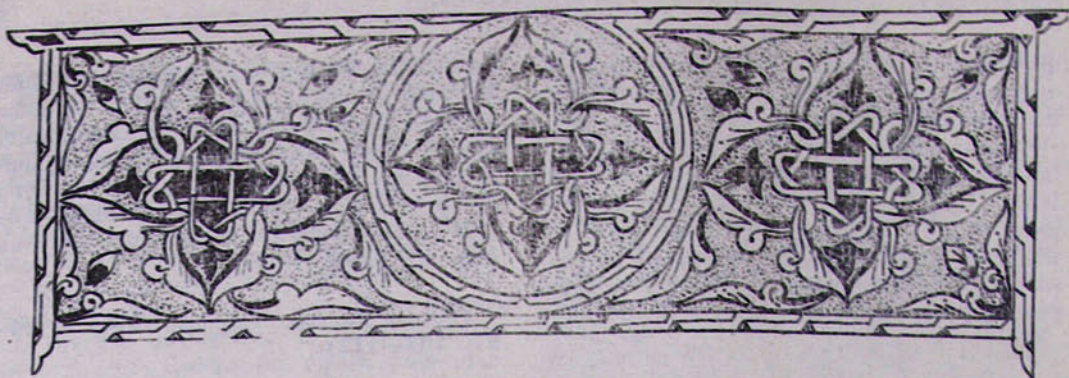

ՍՈՒՐԲ ԿՅՈՒՐԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԱԼԵԿՍԱՆԴՐԱՑԻ*
(375—444)

**Ս. Կյուրեղ Հայրապետի գործերի
հայերեն թարգմանությունները**

Մեր եկեղեցական-թարգմանական գրականության մեջ չափազանց ընդարձակ և մեծ թիվ են կազմում Կյուրեղ Ալեքսանդրացու գործերից և ուղղակի հունարեն բնագրից կատարված թարգմանությունները, որոնցից ոմանց սկզբնագրերը դեռ չեն հայտնաբերված հունական եկեղեցական մատենագրության մեջ:

Ս. Կյուրեղ Հայրապետը ևս թողել է բազմաթիվ ու մեծածախ մատենագրական ժառանգություն: Նրա «երկասիրությանց մեծագույն մասն մը պահված է նաև ի մեր մատենագրության, որոնցմե շատերը թարգմանություն են ութերորդ դարու, ի ձեռն Ստեփանոսի Սյունեցվո. և ոմանք ավելի հնագույն ժամանակաց կվերաբերին, և հավանականաբար հինգերորդին: Հույն բնագրին ու մեր թարգմանությանց մեջ տեղ-տեղ կարևոր տարբերությունք կտեսնվին, ավելի ընդարձակագույն գտնելով զբնագիրն մանավանդ Հնգամատյանին, Հեովա, Դատալորաց և Թագավորությանց մեկնաբանությանց մեջ: Թերևս բուն հեղինակին ձեռքով և կամ հայրից համառոտված օրինակաց վրա եղած է մեր թարգմանությունը»⁴⁵:

* Ծարմակված «Էջմիածին» ամսագրի 1977 թ. № 9-ից:

⁴⁵ Մատենադարան, Հայկական թարգմանությանց նախնյաց, դար Դ—ԺԳ, Վենետիկ, 1889, էջ 504:

«Ս. Կյուրեղի մի քանի գրվածքները կըրկին անգամ են հայերեն թարգմանվել, և երկրորդ թարգմանությունը անկախ չի եղել հավանականորեն, այլ՝ նախկինը սրբագրելով»⁴⁶:

Ինչպես ս. Աթանաս Հայրապետի, այնպես էլ ս. Կյուրեղ Ալեքսանդրացու գործերի հայերեն թարգմանության մասին դժվար է հստակորեն ասել, թե ե՞րբ և ո՞ր թարգմանիչ վարդապետների կողմից են թարգմանվել հայերենի:

Ստույգ պատմական տեղեկություններ ունենք միայն ս. Կյուրեղի «Պարապմանց գիրք»-ի հայերեն թարգմանության մասին, Ը դարում, Ստեփանոս Սյունեցու ձեռքով:

Մատենագրական, ձեռագիր ժառանգությունների և պատմական այլ աղբյուրների վկայությամբ մեր թարգմանիչ վարդապետները Ե և ապա Ը դարերում հայերենի են վերածել Կյուրեղ Ալեքսանդրացու հետևյալ աշխատությունները.

1. Սրբուն Կիրդի եպիսկոպոսապետին Աղեքսանդրացու ԱՐԱՐԱԾՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ, Եյից, Ղևտացոց, Թոոց և Երկրորդումն օրինաց, Հնգամատենի գրքերի մեկություն:

2. Ի Յեսու որդույ Նաեայ Կիրդի:

3. Նորին Կիրդի ի դատաւորս:

4. Նորին Կիրդի ի թագաւորութիւնս:

5. Մեծին Կիրդի Աղեքսանդրացու Մեկություն սուրբ Աւետարանին որ ըստ Ղուկայ:

⁴⁶ Կնիք հատառու, էջ LII:

6. Երանելուն Կիրոյի Աղեքսանդրացոյ Հայրապետին ՄԵԿԵՈՒԹԵՆԷ ԱՌԱԿԱՅ ԱՌԵՏԱՐԱՆԻՆ ըստ Դուկայ:

7. Երանելուն Կիրոյի Աղեքսանդրոս Հայրապետի Ի ՄԵԿԵՈՒԹԵՆԷ ԵՍՍԵՍՅ ՄԱՐԳԱՐԷԻ:

8. Սրբոյն Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրոս Ի ՄԵԿԵՈՒԹԵՆԷ ՅՈՎԵԼԵՍՅ:

9. Ի մեկնութենէ մարգարէին ԶԱԲԱՐԻՍՅ:

10. Սրբոյն Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրոս ՅԵԲՐԱՅԵՑԻՈՅ ԹՂԹՈՅՆ ՄԵԿԵՈՒԹԵՆԷ:

11. Սրբոյն Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրոս Հայրապետին ՊԱՐԱՊՈՒՆԷ, յաղագս մարդանալոյ Միածնին:

12. Հաստատարիմ քահանայապետի Քրիստոսի, մտերիմ ծառայի Աստուծոյ՝ սրբոյ Կիրոյի Աղեքսանդրացոյ Ի Տիբերեայ քահանայէ և յերարց:

13. Տեառն սրբոյն Կիրոյի Աղեքսանդրացոյ առ բարեպաշտ թագաւորն Թէոդոսիոս, յաղագս տաւնի սրբոյ Զատիկի:

14. Երանելուն տեառն Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրացոյ առ բարեպաշտ թագունին Եղոքսիա, կին Թէոդոսի բարեպաշտ թագաւորի:

15. Յաղագս հնազանդութեան Քրիստոսի:

16. Յաղագս սրբելոյն Քրիստոսի և նորին քահանայութեան իմացելոյ:

17. Յաղագս ասելոյն փառս առնու Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

18. Յաղագս ասելոյն յառնել Քրիստոսի Ի մեռելոց փառաք Հօր:

19. Յամաք հակառակորդացն ասացեալ. «Այժմ անձն իմ խոովեալ է»:

20. Նորին տեառն Կիրոյի եպիսկոպոսապետի առ բարեպաշտ թագունի կուսանսն Քրիստոսի քոյր ուղղափառ թագաւորին Թէոդոսի Արկադեայ և Մարինայ:

21. Սրբոյն Կիրոյի Աղեքսանդրի եպիսկոպոսի առ բարեպաշտ թագաւորն Թէոդոսիոս, յաղագս ուղղափառ հաւատոյ, որ Ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

22. Նորին Կիրոյի Աղեքսանդրոս առ բարեպաշտ թագաւորին Թէոփոսիոս, յեռ դառնալոյն Ի բնակութիւնս իրեանց եկեալքն Ի սուրբ ժողովոյն Եփեսոսի:

23. Երանելուն Կիրոյի եպիսկոպոսի Աղեքսանդրի թէ մի է Քրիստոս, զոր խնդրեաց Նրեմիա, ընդդէմ ամբարշտին Նեստորի:

24. Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրի առ Սուկեստոս եպիսկ. Դիոմիդիքեայ քաղաքի Իսուրացոց գաւառի, թուղթ առաջին, թուղթ երկրորդ:

25. Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրի առ Ակակիոս եպիսկ. Մաղատիւնաց (Մելիտիսն):

26. Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրի պատասխանի թղթոյն առ Յովհաննէս եպիսկոպոս Անտիոքայ:

27. Վկայութիւնք յանդիմանութեան ամբարշտին Նեստորի:

28. Սիրեկեաց և փափաքողաց Անատոսոս Մարտինիանեայ Յովհաննէս և այլոց ուղղափառ հարց միայնակեաց և որոց ընդ ձեզ միայնական ճգնին վարս, հաւատով Աստուծոյ սերտացելոյ Կիրոյի եպիսկոպոսի Ի Տէր խնդալ:

29. Մեկնութիւն հաւատոյն որ յընդհանրական եկեղեցիս միշտն ասի, զոր կարգեցին սուրբ հարքն Ի Նիկիացոց ժողովն:

30. Երանելուն Կիրոյի եպիսկոպոսին Աղեքսանդրի խոսք Ի սուրբ Աստուածածինն, ասացեալ Ի ժողովն Եփեսոսի ընդդէմ չարափառին Նեստորի:

31. Նորին Ի սուրբ Աստուածածինն և Ի միշտ կոյն Մարիամ ընդդէմ Նեստորի:

32. Սրբոյն Կիրոյի եպիսկոպոսի առ Նեստոր զի տայր մնա տեղի ապաշխարութեան, յառաջ քան զմերժիլն նորա յեպիսկոպոսութենէն չև ևս էր լինալ սուրբ Միւհրոս, որ կամօքն Աստուծոյ ժողովեացն յԵփեսոս, թուղթ Կիրոյի առ Նեստոր⁵⁰:

33. Նորին Կիրոյի եպիսկոպոսի Աղեքսանդրացոյ առ Նեստոր հայհոյիչ:

34. Երանելուն տեառն սրբոյն Կիրոյի եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրացոյ, զիրք որոյ անուն Գանձ է:

35. Աղօթք սրբոյն Կիրոյի Աղեքսանդրացոյ ասացեալ է վասն զղջման և սրտասուց⁵¹:

Երևանի ա. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան ձեռագրերի Մատենադարանում էլ պահվում են ա. Կյուրեղ Աղեքսանդրացոյ մատենագրական վաստակն ամփոփող բազում ձեռագրեր⁵²:

Ս. Կյուրեղ Հայրապետի հայերեն տպագիր աշխատությունները

Կյուրեղ Աղեքսանդրացոյ մատենագրական վաստակի հայերեն առաջին տպագրությունը նրա մեծարժէք «Գիրք Պարսկմանց» աշխատության հրատարակությունն

⁵⁰ Այս թղթին ապա կցված են Նեստորի դէմ Կյուրեղ Հայրապետի 12 նովքները:

⁵¹ Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց հայկեաց, Վենետիկ, (դար Ժ—ԺԳ), 1889, էջ 508—524:

⁵² Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, Երևան, 1965, հատոր Ա, «Կյուրեղ Աղեքսանդրացի», էջ 1515, հատոր Բ, 1970, էջ 1342:

Է, կատարված 1717 թվականին Կ. Պոլսում⁵³:

Կյուրեղ Ալեքսանդրացու սույն աշխատությունը, ինչպես նաև նրա հայերենի թարգմանված այլ գործերը հայ եկեղեցու դավանաբանական պատմության համար հանդիսացել են առաջնակարգ և շատ կարևոր աղբյուրներ: Հայ դավանաբանները միշտ և Կյուրեղի գրվածքները օգտագործել են իրենց հակաառաքյունների մեջ, ուղղափառությունը պաշտպանելիս:

Հայ եկեղեցին միշտ էլ սերտ եկեղեցական, մատենագրական հարաբերությունների մեջ է եղել Ալեքսանդրիայի Աթոռի հետ: Այս իսկ պատճառով մեր թարգմանական գրականության մեջ շատ կարևոր տեղ են գրավում և մեծ թիվ են ներկայացնում Ալեքսանդրիայի Աթոռի ուղղափառ հայրապետների, այդ թվում մանավանդ և Աթուհասի և և Կյուրեղ Ալեքսանդրացու գործերի հայերեն թարգմանություններն ու տպագրությունները:

Կյուրեղ Ալեքսանդրացու «Գիրք Պարապմանց»-ը ըստ ձեռագիրների հիշատակարանների և Ստեփանոս արքեպ. Օրբելյանի (1260?—1304) վկայության, թարգմանվել է Կ. Պոլսում 715 թվականին. «Թարգմանեցան Գիրքս Պարապմանց և թղթոց սրբոյն Կիրդի եպիսկոպոսապետին Աղեքսանդրիայի, ի ստոյգ օրինակացն, ի Կոստանդինուպոլսի, ի ձեռն Դաթի հիւպատոսի և թագաւորական սեղանի կենտի և ի ձեռն Ստեփանոսի քերթողի՝ աշակերտի Մովսիսի Սիմեաց եպիսկոպոսի»⁵⁴:

Ըստ Օրբելյանի վկայության, Ստեփանոս Սյունեցին Կյուրեղ Ալեքսանդրացու «Գիրք Պարապմանց» և «Գանձք» աշխատությունները գտնում է Կ. Պոլսի արքայական մատենադարանում, ուղղափառ եկեղեցական հայրերի այլ երկերի հետ. «Եւ անդ գտեալ մատենսն ոսկետաւ սուրբ հարցն վասն ուղղափառ հաւատոյ» և ապա գնում է Հռոմ «և գտանէ անդ այլ ևս երից մատենան» և թարգմանելով դրանք իր հետ բերում է Դվինի հայրապետանոց⁵⁵:

«Գիրք Պարապմանց»-ը տպագրվում է 1717-ին Կ. Պոլսում, Աստվածատուր Համադանցի (1715—1725) «Քահանայապետի և Ընդհանուր Հայոց Մեծաց կաթողիկոսի»

օրով և նրա հրամանով, «Տիրաշէն Աթոռոյն Էջմիածնայ» ուղարկված ընտիր մի ձեռագրի հիման վրա: Մայր Աթոռից հայոց կաթողիկոսի կողմից ուղարկված տուփի մեջ եղել են Կյուրեղ Ալեքսանդրացու «գեորիս գրեանս, գԳանցոցն, գՊարապմանցն, և գԼուծումն նորին»⁵⁶:

Աստվածատուր կաթողիկոսը Մայր Աթոռից սույն երեք ձեռագրերը ուղարկում է Կ. Պոլսի Հովհաննես Կոլոտ մեծանուն պատրիարքին (1715—1741) տպագրության համար, հետևյալ գեղեցիկ և բովանդակալից ընծայակալով. «Եւ նրաստ ծառայս ի Քրիստոս, Տէր Աստուածատուր Հայոց Մեծաց կաթողիկոս, ի տիեզերանոյակ Աթոռս սուրբ Էջմիածնի, դաւանակից գոյով վասն ամենայնի առ Կիրդոս Աստուածաբան Հայրն մեր երանելի, և առ սուրբ վարդապետն Գրիգոր Տաթևացի. կնքեալ հրաման արարի ըստամբել զսուրբ Գիրքս Գանձոց և Պարապմանց ընդ Լուծմանցս, որք առ ամենատուր Երրորդութիւնն և տնօրէնութիւնն Քրիստոսի Աստուածաբանէն, աստուածահաճոյ և ողորափառ դաւանութեամբ»⁵⁷:

Տպագիր «Գիրք Պարապմանց»-ը, որը սուրբական անվանաբերք չունի, բացվում է «Պաղդասար դպրի» «Զայն սո Բաղձալին» ձևով, որին հաջորդում է, հավանաբար, նույն Պաղդասար դպրի «Աստուծով հանդերձ քան առ վերծանողս քարեմիտ» բովանդակալից և հոգեբոյի Հատաչարանը՝ հետևյալ բառերով. «Զոր արար սուրբն Կիրեղ ապրն երանելի ընդդէմ մարդաշարան Նեստորի չարաբաստին թշուառի, յորում ցուցանի հաւատոյս, որ ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս՝ ուղղափառութեանն սահման անսխալ»⁵⁸:

Այնուհետև գրքի 19—490 օջերում տպագրվել են Կյուրեղ Ալեքսանդրացու հետևյալ 44 ճառերը.

Գլուխ Ա. Թէ զինչ նշանակէ Քրիստոսը անուն.

Գլուխ Բ. Զինչ եղանակաւ պարտ է իմանալ Էմմանուէլ.

Գլուխ Գ. Զինչ է Յիսուս.

Գլուխ Դ. Ընդէ՞ր ասի մարդ՝ Բանն Աստուծոյ.

Գլուխ Ե. Ընդէ՞ր ասի ունայնացեալ Բանն Աստուած.

Գլուխ Զ. Զիա՞րդ մի է Քրիստոս.

Գլուխ Է. Զիա՞րդ մի էմմանուէլ.

⁵³ Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցանկ, 1512—1800, Երևան, 1963, էջ 78, Կյուրեղ Ալեքսանդրացի, Գիրք պարապմանց, Կ. Պոլիս, տպ. Աստվածատուր Կ. Պոլսեցի, ԸԾ (800) էջ:

⁵⁴ Մատենադարան, Երևան, էջ 519, նաև Մեսրոպ վարդ. Գրիգորյան, Ստեփանոս Սյունեցի, Բեյրութ, 1958, էջ 30—31:

⁵⁵ Նույնը, էջ 519—520:

⁵⁶ Հիշատակարան սույն գրքի տպագրության, էջ ԷԾՂԱ—ԷԾՂԲ (791—792):

⁵⁷ Հիշատակարան տպագրության, էջ ԷԾՂԲ (792):

⁵⁸ Հատաչարան, էջ Բ—ԺԲ:

Գլուխ Ը. Ջիա՞րդ ասեմք լինել զմիութիւն.

Գլուխ Թ. Յաղագս կայծականն որ է յաբացոյց Քրիստոսի.

Գլուխ Ժ. Յերգս երգոց... ես ծաղկեալ դաշտաց՝ շուշան հովտաց.

Գլուխ ԺԱ. Ձի թէն ի միատրութիւն ճըշմարիտ եկեալ առ մարդկութիւնն, անշփոթ մնացին գոյացութիւնքն.

Գլուխ ԺԲ. Ձի Աստուած գոլով Բանն, եղև մարդ.

Գլուխ ԺԳ. Ձի Յիսուս Քրիստոս ասի մարդ եղեալ Բանն Աստուծոյ.

Գլուխ ԺԴ. Յարացոյցք յԱստուածաշունչ գրոց թէ եկաց մնաց յԱստուծոյ Բանն, և յետ մարդանալոյն՝ Աստուած.

Գլուխ ԺԵ. Ի նոյն խորհուրդ.

Գլուխ ԺԶ. Այլ ի նոյն խորհուրդ.

Գլուխ ԺԷ. Ձի ոչ աստուածագգեստ մարդ էր Քրիստոս, և ոչ ի մարդ բնակեցաւ Բանն Աստուծոյ, այլ յաւետ զի եղև մարմին, այսինքն կատարեալ մարդ ըստ գրոց.

Գլուխ ԺԸ. Խորհրդածութիւն վասն այսր.

Գլուխ ԺԹ. Բանք առաքելականք, որովք Աստուած անուանի Քրիստոս.

Գլուխ Ի. Այլ՝ զի Աստուած է Քրիստոս.

Գլուխ ԻԱ. Ջիա՞րդ պարտ է իմանալ զԲանն մարմին եղև և բնակեցաւ ի մեզ.

Գլուխ ԻԲ. Ջիա՞րդ իմացի Աստուածածին՝ կոյսն.

Գլուխ ԻԳ. Վկայութիւնք յաղագս Քրիստոսի.

Գլուխ ԻԴ. Ձի Աստուած անուանի և մարդ՝ երևեալ Միածինն.

Գլուխ ԻԵ. Յաղագս չարչարանացն Քրիստոսի. Եւ թէ՛ պիտոյ է այլև այլ ի վերայ միոյ ասել և նորին, և ոչ անջատել յերկուս.

Գլուխ ԻԶ. Առ այնոսիկ որք ասեն թէ միայն վերաբերութեամբ վայելեն Աստուծոյ մարդկօրէնքն.

Գլուխ ԻԷ. Թուղթ ի Տիբերեայ քահանայէ և յեղբարցս առ Կիրիլ (վասն այլ և այլ խնդրոց).

Գլուխ ԻԸ. Լուծմունք սրբոյն Կիրիլի խնդրոցն Տիբերեայ.

Գլուխ ԻԹ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի առ բարեպաշտ թագաւորն Թէոդոսիոս, յաղագս սոցի սրբոյ Զատկին.

Գլուխ Լ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի առ բարեպաշտ թագաւորին Եղովկիա, կին՝ Թէոդոսի բարեպաշտ թագաւորի.

Գլուխ ԼԱ. Յաղագս հնազանդութեան Քրիստոսի.

Գլուխ ԼԲ. Յաղագս սրբելոյն Քրիստոսի և նորին Բահանայութեանն իմացելոյ.

Գլուխ ԼԳ. Յաղագս ասելոյն փառս առնոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի.

Գլուխ ԼԴ. Յաղագս ասելոյն յառնել Քրիստոսի ի մեռելոց փառօք Հօր.

Գլուխ ԼԵ. Յամօթ հակառակորդացն ասացեալ.

Գլուխ ԼԶ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի առ միշտ կուսանս՝ քորս ուղղափառ թագաւորին Թէոդոսի, Արկադիա և Մարինա, և վկայութիւնք սրբոց Հարցն:

Գլուխ ԼԷ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի, առ թագաւորն Թէոդոս, Յաղագս ուղղափառ հաւատոյ.

Գլուխ ԼԸ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի, առ թագաւորն Թէոդոս, յետ դառնալոյ ի սուրբ ժողովոյն (Եփեսոսի).

Գլուխ ԼԹ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի, թէ՛ մի՛ է Քրիստոս զոր խնդրեաց Երեսիսս ընդդէմ Նեստորի.

Գլուխ Խ. Թուղթ (Ա.) սրբոյն Կիրիլի առ Սեկունդոս, եպիսկոպոս Դեռնկերտայ քաղաքի Սուրացոց գաւառի.

Գլուխ ԽԱ. Թուղթ (Բ.) Նորին Կիրիլի առ Սեկունդոս եպիսկոպոս.

Գլուխ ԽԲ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի առ Ակակիոս Մելիտինոյ եպիսկոպոսի, յորժամ զեկոյց մնա թէ զհարդ գրեաց յարևելեայս.

Գլուխ ԽԳ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի, պատասխանի թղթոյն առ Յօհաննէս եպիսկոպոս Անտիոքոս մեծի, քանզի կամէր շահել զսա, զի զՆեստորին խորհէր Յովհաննէս.

Գլուխ ԽԴ. Վկայութիւնք ի սրբոց Հարցն եպիսկոպոսաց, զոր ժողովեաց ի յովսից ճառից սուրբն Կիրիլ, առ ի յանդիմանութիւն անբարշտութեանն Նեստորի.

Գլուխ ԽԵ. Թուղթ սրբոյն Կիրիլի, առ Նեստոր, զի տալր մնա տեղի ապաշխարութեան, յառաջ քան զմերժիւն նորա եպիսկոպոսութենէն, զի չև ևս էր լեալ սուրբ Միւնիոդոսն որ կամօքն Աստուծոյ ժողովեցաւ յԵփեսոս.

Գլուխ ԽԶ. Նորին Կիրիլի եպիսկոպոսի Աղէքսանդրացոյ, առ Նեստոր հայհոյիչ, ճառ ԺԲ ճգովից, և մեկնութիւն:

Այստեղ, 490-րդ էջում ավարտվում է Պարապմանց գրքի բովանդակությունը. «Կատարեցաւ Պարապմունքս Աստուծով» (էջ 490):

«Գիրք Պարապմանց»-ից հետո, 491—506 էջերում, տպագրվել է ս. Աթանասի թուղթը կորնթացիների Եպիկտեմոն եպիսկոպոսին ուղղյալ «Յաղագս ուղղափառ հաւատոյ», և որին հաջորդում է «Ցանկ սրբոյ մատենիս» և «Յիշատակարան» Խաչատուր վարդապետի, «Գիրք Պարապմանց»-ի մեր եկեղեցու և ուղղափառության համար ունեցած պատմական մեծ նշանակության մասին, — «որ յաղթական է համայնից դիաշունչ հերձուածողացն դասոց, մանաւանդ՝ չարահնարն Նեստորի և թիր իմաստն Եւտիքեայ, զորս քարամբք աստուածաշունչ կապարճիւ հերքէ և ի բաց հանէ յեկեղեցոյս

գալթե որպէս զգալիս ապականիչս հօտին Բրիտտոսի և հաստատէ զանանջատ և զանշիտ միատրոյթին միոյ Որդոյն Աստուծոյ Յիսուս Բրիտտոսի, Փրկչին մերոյ:

«Գիրք Պարապմանց»-ը գրվել է «ամենայն ընդդիմողական առարկութեանց առ ի կարկունսն և ի պապանձումն երկաբնակ աղուեսաբարոյ փնտնոնաքատակ (բզեզ, միջատ) հերձուածողաց» և հանդիսացել է «շահ անշիջանելի, յաւեո լուսատու Հայց. եկեղեցւոյ, ճշմարտախոհ, ողորդաբան մերոյինն հաւատոյ»⁵⁹:

Գրքի 522—523 էջերում տպագրվել են Պարապման գրքի երկու ռուսաձևեր Կյուրեղ Ալեքսանդրացուն նվիրված:

«Գիրք Պարապմանց»-ի 529—764 էջերում տպագրվել է ա. Գրիգոր Տաթևացու «Լուծմունք ի Պարապմունս արքայն Կիրոյի» ընդարձակ և հմտալից մեկնությունը:

Տաթևացին նախ բացատրում է, թե Կյուրեղ Ալեքսանդրացու սույն աշխատությունն ինչու է կոչվում «Գիրք Պարապմանց». «Նախ քան զամենայն գիտելի է գիտ՞րո է կոչի Գիրք Պարապման, վասնզի իրաքանչիւր հերձուածողաց ի տնօրէնութիւնն Բրիտտոսի՝ ամենայն բանիցն երանելի սուրբն Կիրոյ ի մատենիս՝ լի և անթերի ի պատասխանիս եղև պարապեալ, վասն այնորիկ սաի Գիրք Պարապմանց» (էջ 529):

Այնուհետև սույն հատորի 529—764 էջերում տպագրվել է ա. Կյուրեղ Հայրապետի «Պարապմանց գրքի» 44 հատերի վրա գրված ա. Գրիգոր Տաթևացու՝ «աշակերտի Յոհաննու Որոտնեցւոյ քաջ հոնտորի» «Լուծմունք»-ը, հոյակապ մի մեկնություն, աստվածաբանական - քրիստոսաբանական, մեկնողական, եկեղեցագիտական խոր գիտելիքներով և ուղղափառ վերլուծություններով հագեցած «ոչ ամենեին ընդ անկոխսն ընթացեալ ողի, այլ սակաւ ինչ հաւաքեալ ի քրտանց առաջնոց Հարցն և իր ինչ ի լուսատու բանից Լուսատուչին մերոյ և գրականակէն իսկ յառատաձեռն շնորհաց»:

Տաթևացին «Գիրք Պարապմանց»-ի «Լուծմունք»-ը գրել է «ի պետս բեմբասացութեան և ի կարգս գրուցատրութեան» և «միայն զուղղափառ տեսութիւնն» ներկայացնելու մտահոգությամբ, «բազմաշխատ ամօք ընծայեցի զսա եկեղեցւոյս Հայաստանեայց»:

«Յիշատակարան տպեցման արքոյ մատենիս»-ում կարդում ենք, որ «քրիստոսա-

նկար, լուսակառոյց, երկնահանդէս Աթոռոյն Էջմիածնի, արհի և պանծալի Վեհապետին և արքազան Քահանայապետին Տեսնոն Աստուածատրոյ ընդհանոր Հայոց Մեծաց կաթողիկոսի» հրամանով է տպագրվել «Գիրք Պարապմանց»-ը:

Հայ եկեղեցւում ա. Աթանասից հետո միայն Կյուրեղ Ալեքսանդրացու գրվածքներն են կանոնական հեղինակություն ստացել:

Կյուրեղ Ալեքսանդրացու «Գիրք Պարապմանց»-ն ու «Գանձ» գրքերը շատ հարգի են եղել մեզանում, հաճախ արտագրվել են, ուսուցման և լուծմանց առարկա են դարձել⁶¹:

Մայր Աթոռի միաբան Կարապետ եպիսկոպոսի (Տեր-Մկրտչյան) «Կնիք հաւատոյ» ժողովածուի հրատարակության առթիվ իր գրած «Ներածություն»-ում նշում է, որ այդ ժողովածուում, «ա. Կյուրեղ Ալեքսանդրացու երկերից քաղված վկայությունները ամենից ընդարձակ տեղն են գրավում մեր ժողովածուի մէջ»⁶²:

Սույն ժողովածուում կան Կյուրեղ Ալեքսանդրացու բազում գործերից վկայություններ և ամբողջական աշխատություններ. «Ի սուրբ Երրորդութիւնն» (էջ 51), «Ի մեկնութենէ յեքրայեցոց թղթոյն» (էջ 156—167), «Ի մատենէն որ առ թագուհին» (էջ 170—177), Դովատու, Հովհաննու Ավետարաններից, Առաքելական և Ընդհանրական թղթերից հատված-մեկնություններ (էջ 177—205), «Ի Բանէն որ յաղագս ներմարդութեանն» (էջ 205—210), «Ի շրջանական թղթոյն, որ գՆեստորէ» (էջ 210—211), «Մեկնութիւն հաւատոյ, որ ՅժԸ (318) Հայրապետաց» (էջ 211—229), «Երկուտաւան ճգովք» Նեստորի դէմ, «Նգովք և մեկնութիւն» (էջ 229—241), «Ի գանձէն» (էջ 279—280), «Ի մատենէն որ առ թագուհին» (էջ 356), «Յեքրայեցոց գլխոյն» (էջ 364—366):

Կյուրեղ Ալեքսանդրացու մի այլ ընդարձակ աշխատություն «առ Նեստոր գի տայր նմա տեղի ապաշխարութեան յառաջ քան զմերժիլն նորա, գի չև ևս էր լեալ սուրբ Միմհողոսն որ կամաքն Աստուծոյ ժողովեցան յեփեսոս, թողոք Կիրոյի առ Նեստոր» տպագրվել է «Գիրք թղթոց»-ում⁶³:

«Կանոնք Կիրոյի Աղեքսանդրացւոյ» (գլուխը Ե) տպագրվել է «Կանոնագիրք հայոց»-ում (հատոր Բ, Երևան, 1971, աշ-

⁵⁹ Յիշատակարան արքոյ մատենիս, Խաչատուր վարդապետ, էջ 515—516:

⁶⁰ Նույնը, «Յիշատակարան լուծմանց», էջ 764—765:

⁶¹ Կնիք հաւատոյ, էջ LII:

⁶² Նույնը:

⁶³ Գիրք թղթոց, Մատենագիտութիւն նախնաց, Թիֆլիս, 1901, էջ 369—406:

խատասիրությամբ Վազգեն Հակոբյանի, էջ 59—61, և «Ծանոթագրություններ», էջ 327, նաև «Հայոց եկեղեցու իրավունք», Ա. գիրք, Ծուշի, 1903, էջ 253):

Մեր եկեղեցին տարին երկու անգամ տոնում է հիշատակը ս. Կյուրեղ Ալեքսանդրացու: Առաջինը՝ հունվար ամսվա մեջ՝ ս. Աթանաս Հայրապետի հետ⁶⁴, իսկ երկրորդը՝ հոկտեմբերի մեջ՝ «Սրբոց երկոտասան վարդապետաց» տոնի առիթով⁶⁵:

⁶⁴ Օրացույց, ս. Էջմիածին, 1977, էջ 38:

⁶⁵ Նույնը, էջ 132:

Ս. Կյուրեղը եղել և մնում է Ալեքսանդրիայի Աթոռի և ընդհանուր քրիստոնեական եկեղեցու մեծահանձար և ամենից մեծ հեղինակություն վայելող հայրապետներից մեկը, մանավանդ «Եփեսոսի ժողովից հետո ոչ մի նոր ժողով և դավանական որոշում չընդունող մեր եկեղեցվո համար»⁶⁶:

Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ

⁶⁶ Կնիք հաւատոյ, Կարապետ եպս. (Տեր-Մկրտչյան), էջ LII:

